

**МІСЦЕ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ
ПРОСТОРИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІН**

***Анотація** Метою даної статті є визначення місця України в глобальному економічному середовищі на основі аналізу основних показників, відповідно до стандартної методики ООН для класифікації країн світу. Для досягнення встановленої мети в роботі застосовувались такі наукові методи дослідження як аналіз і синтез, дослідження економічної динаміки, порівняння й ранжування.*

Зроблено висновок про те, що Україна протягом усіх років незалежності поступово втрачала свої позиції на світовій економічній арені. Світове співтовариство на початку 90-х років виокремило спеціальну групу так званих «перехідних економік» – національних економік, які мали б визначити у подальші роки, чи подолають вони економічні проблеми і перейдуть в групу економічно розвинутих країн, чи відкотяться назад й стануть економіками, що розвиваються. На жаль, Україна не змогла використати свої величезні на той час можливості. Наявний на початку років незалежності у 90-ті роки значний ресурсно-економічний потенціал у великій мірі був розкрадений та вивезений за кордон, або марно витрачений на економічно не доцільні вкладення фінансових ресурсів в середині країни у неприбуткові активи. Це призвело до того, що станом на кінець 2016 року Україна демонструє основні макроекономічні результати гірші за більшість інших пострадянських країн, посідаючи одинадцяте з п'ятнадцяти місць за величиною ВВП на душу населення. Не зважаючи на те, що індекс людського розвитку поки що фіксується на високому рівні, можна стверджувати що на сьогодні Україна вже впевнено і надовго входить в групу країн, що розвиваються.

Ключові слова: макроекономіка, валовий внутрішній продукт, ресурсно-економічний потенціал, перехідна економіка, структура економіки, індекс людського розвитку.

Актуальність. Успішність розвитку економіки будь-якої країни світу визначається вдалими чи не вдалими керівними діями її уряду. В основу таких дій покладається макроекономічна політика, яка в умовах все більшої відкритості національних економік визначається, не в останню чергу, положенням країни у глобальному економічному просторі. Таким чином, визначення місця країни у такому середовищі стає відправною точкою у формуванні вдалої стратегії економічного розвитку, чого на сьогодні так потребує українська економіка. І це підкреслює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз публікацій та постановка завдання. Фінансово-економічні аспекти розвитку України, її положення у глобальному економічному середовищі завжди цікавили вітчизняну наукову спільноту. Цій проблематиці присвячували багато уваги у свої наукових працях такі відомі вчені як О.Г. Білорус, В.М. Геєць, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогон, Ю.М. Пахомов, С.В. Сіденко, Я.М. Столярчук, А.С. Філіпенко, С.А. Циганов, О.І. Шнирков та інші.

Сучасні публікації присвячені різним аспектам та проблемам визначення Україною місця в глобальному середовищі. Так І.І. Хомутовська аналізує роль УРСР у радянському господарстві та на світовій арені у 1985-1990 роках, зазначаючи, що «Україна займає досить вигідне геополітичне положення на політичній карті світу і по відношенню до центрів економічного і політичного впливу» [6, с. 33]. Авторка вказує на високий, ресурсно-економічний потенціал, що мала країна на початку 90-х років та деякі диспропорції в структурі національної економіки. Воронкова В.Г. акцентує увагу на глобальній проблемі «...перерозподілу на користь світової олігархії не тільки додаткової вартості, створеної у світовій економіці, але й раніше створеного людством багатства» [1,

с. 27], яка знаходить яскравий прояв в діях національного олігархату України протягом усіх років незалежності і вимагає застосування активних дій та дієвих методів з боку суспільства.

Радєва М.М. у своїй праці відносить Україну до країн, що розвиваються і наголошує на основній проблемі такого положення: «Країни, що розвиваються, у тому числі Україна, не здатні подолати технологічний відрив від найрозвинутіших країн, і навіть збільшують його» [3, с. 27].

Радзієвська С.О. розглядаючи перспективи подальшого розвитку України на світових теренах, відзначає, що «...в умовах глобалізації, враховуючи загальносвітові тенденції до «торговельно-економічного блокування», Україна також має вступити до регіонального інтеграційного об'єднання, оскільки залишається однією із небагатьох великих країн на Європейському економічному просторі, які не увійшли до інтеграційних об'єднань» [4, с. 82].

Проте, формулюючи свої міркування та висновки автори фактологічно не доводять, яке місце посідає у загальному підсумку Україна на світовій глобальній арені на сьогодні, та які має можливості для покращення свого стратегічного положення.

Метою написання статті, таким чином, є визначення сучасного стану та перспектив розвитку української економіки в сучасному глобальному середовищі на основі аналізу основних показників, відповідно до стандартної методики ООН для класифікації країн світу та узагальнення існуючих на сьогодні наукових поглядів що даної проблематики.

Основна частина. До 1991 року Україна не мала свого окремого місця в світовому суспільстві. Її положення у світі визначалося входженням до складу СРСР. З набуттям незалежності, наша країна отримала можливість досягти гідного положення у глобальному економічному середовищі. На користь такої думки свідчить значний ресурсно-економічний потенціал України. Його складовими, як визначає теорія, є кількість наявних трудових ресурсів та їх професійно-кваліфікаційний рівень, наявність природних ресурсів (корисних копалин, ґрунтів та природно-кліматичних умов), обсяг створених в країні

виробничих потужностей, рівень розвитку виробничої інфраструктури, а також розвиток науки і техніки [6, с. 32].

Результативність використання наявного економічного потенціалу країни відображають основні макроекономічні показники, такі як рівень ВВП країни, темпи економічного зростання, ВВП на душу населення, та інші.

Відкритість сучасної світової економічної системи, все більша інтегрованість національних економік у світове суспільство, вимагають також оцінки таких важливих показників відкритості та привабливості кожної окремої національної економіки як рівень та динаміка експорту та імпорту товарів, послуг, інвестицій (капіталу), робочої сили. Географічна й товарна структура експорту та імпорту покажуть, яке місце посідає національна економіка в глобалізованому світі з точки зору виробництва й споживання глобального продукту (участі у міжнародному поділі праці).

Тому, для визначення місця України у сучасному глобальному середовищі доцільним є порівняння складових наявного ресурсно-економічного потенціалу, досягнутих показників макроекономічного розвитку, як індикаторів ефективності експлуатації цього потенціалу та оцінка показників, що характеризують її участь у глобальному світовому виробництві та міжнародній торгівлі.

На початку незалежності Україна представляла собою достатньо потужну економічну систему, з дещо однобоким розвитком господарства. Тут переважала важка промисловість та військово-промисловий комплекс. Більшість виробничих циклів не мало закінченого характеру, а було прив'язане до складових частин, розташованих в інших республіках СРСР [6, с. 35].

Якщо порівнювати природно-ресурсні потенціали країн Європи, то Україна посідає серед них перше місце за розміром території (рис. 1). Франція незначно випереджає нашу країну за розміром лише в тому випадку, якщо її площа враховується разом із її залежними територіями, а за розміром безпосередньо метрополії значно поступається (551,5 км²), посідаючи друге місце.

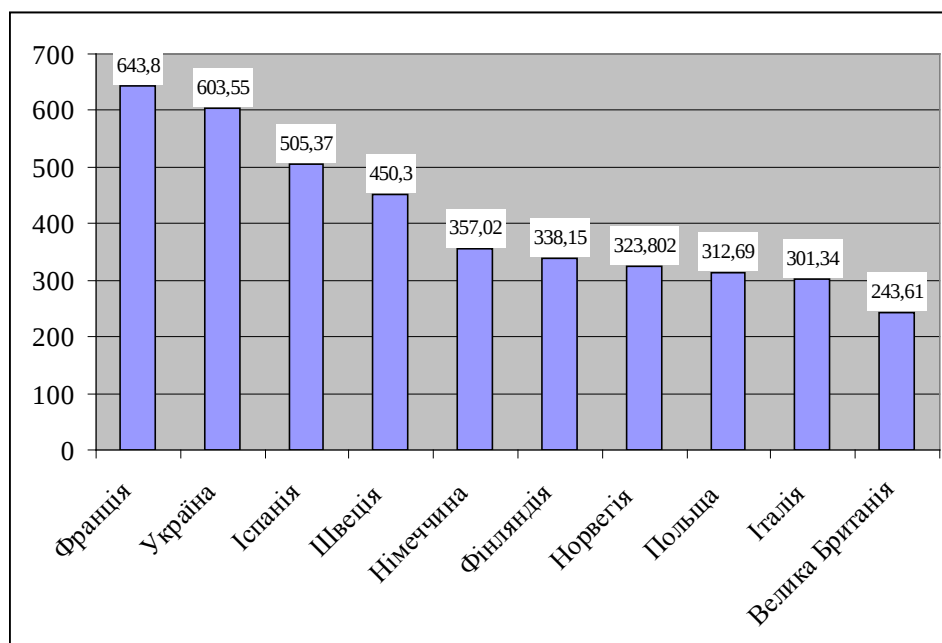

Рис. 1. Розмір найбільших країн Європи за загальною площею території

Складено автором за даними [7]

Примітка (площа Франції прийнята із наявними колоніями)

Оскільки найбільше важливим ресурсом в еру інформатизації виступає людина (людський капітал), то кількість наявного населення є іншим важливим фактором. За цим показником Україна значно поступається першим п'ятьом країнам Європи (рис. 2).

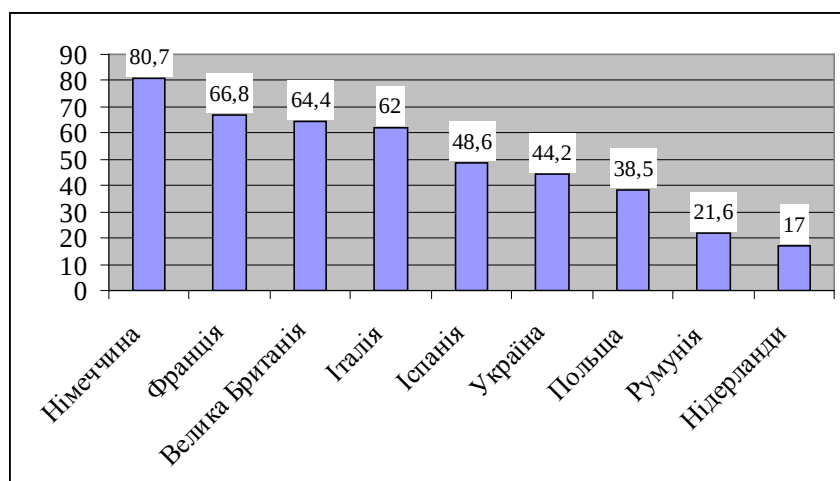

Рис. 2. Розмір найбільших країн Європи за загальною кількістю населення

Складено автором за даними [7]

Великий розмір території та менша кількість населення є причиною того, що за щільністю населення Україна є лише дванадцятою в Європі (рис. 3).

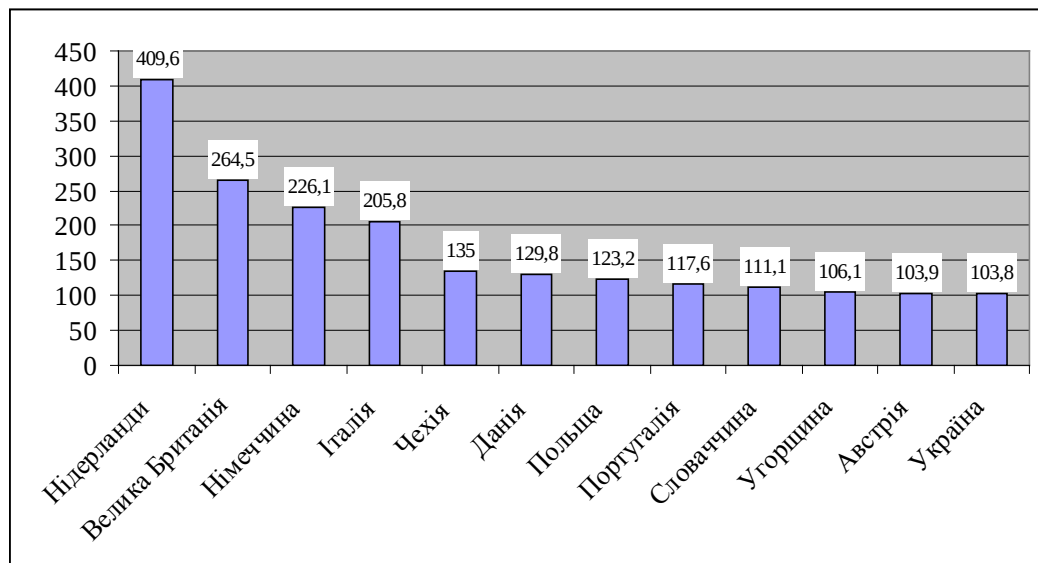

Рис. 3. Щільність населення в найбільш заселених країнах Європи
Розраховано автором за даними [7]

Відомо, що за роки незалежності чисельність громадян України значно знизилась. Особливо показово ця динаміка виглядає, якщо визначати її через частку українців в загальній кількості населення планети, яка за двадцять шість років скоротилася з майже одного відсотка до трохи більше за 0,6% (табл. 1).

Таблиця 1

Зміни у чисельності населення Землі, України та частки українців в загальній світовій кількості населення

Рік	Чисельність населення у світі, всього, млн. осіб	Чисельність населення України, млн. осіб	Частка жителів України у загальній чисельності жителів Землі, %
1990	5263,6	51,8	0,984
1995	5674,4	51,7	0,911
2000	6070,6	49,4	0,814
2005	6453,6	47,3	0,733
2010	7197,2	46,0	0,639
2016	7323,2	44,2	0,604

Розраховано автором за даними [7]

Як наочно доводять результати розрахунків, динаміка є невтішною і свідчить про помітний занепад країни і послаблення її позицій у світі з точки зору демографії.

Крім просторово-територіальних та людських ресурсів важливу роль у формуванні природно-ресурсного потенціалу відіграє наявність різноманітних ресурсів. Тут слід відмітити, що Україна має найкращі у Європі і світі ґрунти – чорноземи. Крім того, має значні запаси майже усі можливих корисних копалин, не виключаючи й поки що слабо розвідані поклади газу (сланцевого) та нафти (морські шельфи). Великі й різноманітні запаси природних ресурсів поєднуються з вщент зношеним основним капіталом підприємств країни та зруйнованою інфраструктурою, хронічне недоінвестування в які за часів незалежності сьогодні вже проявляється у повній мірі.

Наприкінці 90-х років, після розпаду СРСР ООН зробила спробу впорядкувати знання про світовий економічний устрій. Задля цього була запропонована класифікація країн світу із виділенням трьох груп країн: економічно розвинутих, тих, що розвиваються, та країн із економікою перехідного типу [2]. Різниця між першими двома групами складалася не лише у розмірі ВВП, що створювався на душу населення країни, а більше всього – у структурі економіки (поділі на сфери, в яких переважно створювався ВВП), та рівні розвитку демократичних і ринкових інститутів, що найбільш яскраво відбивається опосередковано через рівень освіти та тривалість життя в країні.

Країни з перехідною економікою на той час демонстрували високі показники рівня освіти, порівняну із економічно розвинутими країнами тривалість життя населення, та мали створену за радянських часів потужну індустріальну базу. Усе це не дозволяло відносити їх країн, що розвиваються і змусило дослідників виділити пострадянські та постсоціалістичні країни в окрему класифікаційну групу. Проте, на наш погляд, більше двадцяти п'яти років, що пройшли із тих пір, дозволяють вже визначити результати «перехідних» трансформацій. І на їх основі переглянути класифікацію ООН в бік розформування тієї групи, що складалась із пострадянських і

постсоціалістичних країн. Для спрощення, так звані нові індустріальні країни, що були віднесені також до перехідних економік, тут розглядатись не будуть.

Пригадаємо, що за класифікацією ООН, до країн економічно розвинутих відносять ті економіки, які демонструють [2]:

- високий рівень ВВП та ВВП на душу населення;
- домінуюча частка галузей обробної промисловості та послуг у загальному обсязі ВВП/ВНП країни;
- високий рівень освіти та тривалість життя населення країни.

Для коректного відображення третього показника методики застосуємо в оцінці значення такого показника як «індекс людського розвитку», що відображає саме тривалість життя, рівень життя та рівень освіти населення країни. Коефіцієнт Джинні дозволяє врахувати при оцінці рівня ВВП на душу населення факт нерівномірності розподілу доходів в середині країни.

Для визначення порогових значень даних показників, що можуть застосовуватись у якості критеріїв для порівняння, проаналізуємо дані по деяких країнах у табл. 2.

Таблиця 2

Визначення критеріїв для віднесення країни до економічно-розвинутих
(2016 р.)

Країна	ВВП на душу населення, тис. \$	Частка сфери в економіці країни, %			Індекс людського розвитку (ІЛР)	Коефіцієнт Джинні	Примітки
		промисловість	послуги	с/г			
Норвегія	69,3	34,7	63,5	1,8	0,944 (дуже високий)	26,8 (2010)	Лідер
Німеччина	48,2	24,6	73,8	1,6	0,916 (дуже високий)	27,0 (2006)	Наздоганяючий лідера
Польща	27,7	38,5	58,9	2,7	0,843 (дуже високий)	34,1 (2009)	Порівняні потенціали
Латвія	25,7	23,2	73,6	3,3	0,819 (дуже високий)	35,2 (2010)	Аутсайдер
Російська Федерація	26,1	33,1	62,2	4,7	0,798 (високий)	42 (2012)	Наближена за історичними умовами розвитку
Україна	8,2	26,3	59,3	14,4	0,747 (високий)	28,2 (2009)	Об'єкт дослідження

							я
Йорданія	11,1	29,6	66,2	4,2	0,748 (високий)	39,7 (2007)	Наближені за рівнем ІЛР
Алжир	15	38,7	48,2	13,1	0,736 (високий)	35,3 (1995)	Наближені за рівнем ІЛР

Складено автором на основі даних [7]

Таким чином, станом на 2017 рік, базуючись на показниках, що демонстрували економіки розвинутих країн світу, можна зробити наступні висновки щодо критеріальних значень показників класифікації країн.

1. Рівень ВВП на душу населення не менше ніж 25-27 тисяч \$ за рік.
2. Сумарна частка сфер економіки «промисловість та послуги» на рівні не меншому ніж 97-98%.
3. Рівень показника ІЛР (індекс людського розвитку) більший за 0,8.
4. Значення коефіцієнта Джинні доводять, що нерівність у розподілі доходів спостерігається в найбільше розвинутих країнах на рівні до 30%.

Якщо на початку 90-х років Україну не можна було віднести до економічно розвинутих країн лише за низьким показником ВВП на душу населення, то вже сьогодні ми спостерігаємо, що більше ніж двадцяти п'яти річна деградація національної економіки відобразилась у зниженні частини промисловості та сфери послуг в економіці, а також суттєвому зниженню індексу людського розвитку, що відображає комплексно рівень життя, грамотність, рівень освіти та тривалість життя людей. Також потрібно враховувати, що в Україні лише не значна частка промисловості є переробною та створює продукт з високим вмістом доданої вартості.

Порівнюючи визначені показники із значеннями, що демонструють на сьогодні найбільш успішні пострадянські країни, відмітимо, що Україна суттєво втратила свої позиції (табл. 3, рис. 4).

Таблиця 3

Порівняння показників рівня соціально-економічного розвитку найбільш успішних пострадянських країн (2016 р.)

№ з/ п	Країна	ВВП на душу населення, тис. \$	Частка сфери в економіці країни, %			Індекс людського розвитку (ІЛР)	Коефіцієнт Джинні
			промисло вість	послуги	с/г		
1	Литва	29,9	30,4	66,4	3,3	0,834 (дуже високий)	35,5 (2009)
2	Естонія	29,5	28,1	68,4	3,5	0,840 (дуже високий)	32,9 (2013)
3	Російська Федерація	26,1	33,1	62,2	4,7	0,798 (високий)	42 (2012)
4	Латвія	25,7	23,2	73,6	3,3	0,819 (дуже високий)	35,2 (2010)
5	Казахстан	25,7	33,0	61,9	5,1	0,757 (високий)	28,9 (2011)
6	Азербайджан	17,7	61,1	32,5	6,4	0,751 (високий)	33,7 (2008)
7	Білорусь	17,5	40,9	49,8	9,2	0,786 (високий)	26,5 (2011)
8	Туркменістан	17,3	47,7	39,2	13,2	0,688 (середній)	40,8 (1998)
9	Грузія	10,1	21,6	68,3	9,2	0,744 (високий)	46 (2011)
10	Арменія	8,9	29,1	51,3	19,6	0,733 (високий)	30,3 (2012)
11	Україна	8,2	26,3	59,3	14,4	0,747 (високий)	28,2 (2009)
12	Узбекистан	6,5	33,9	46,8	19,3	0,654 (середній)	36,8 (2003)
13	Молдова	5,2	21,2	64,7	14,1	0,663 (середній)	33 (2010)
14	Киргизстан	3,5	25,9	56,2	17,9	0,628 (середній)	33,4 (2007)
15	Таджикистан	3,0	21,6	49,2	29,2	0,622 (середній)	32,6 (2006)

Складено автором на основі даних [7]

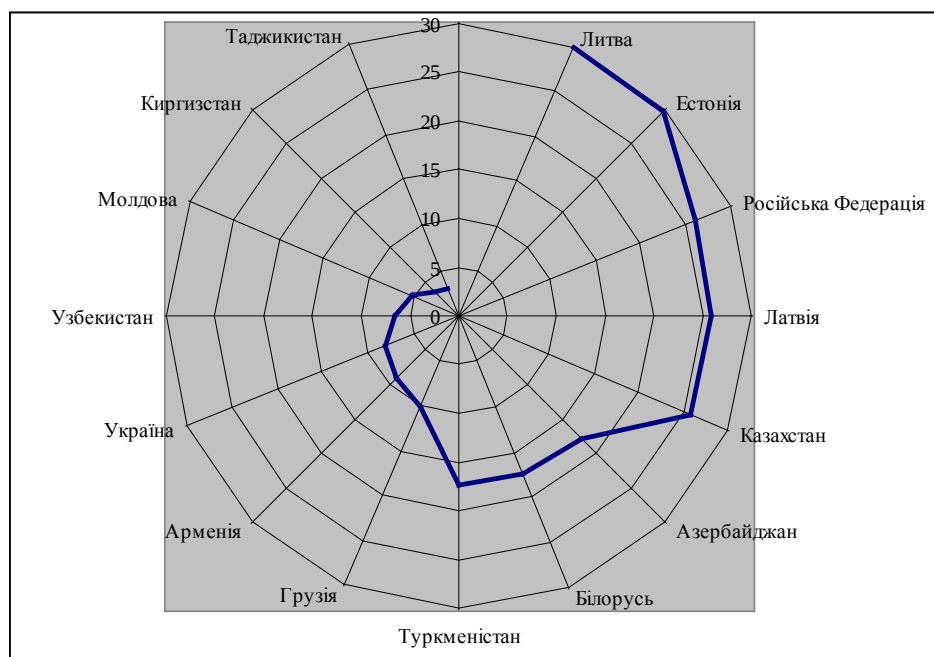

Рис. 4. Рівень ВВП на душу населення, що продемонстрували пострадянські країни за підсумками 2016 року

Причинами таких невтішних результатів стали від’ємні показники економічної динамки. Якщо у 2014-2015 роках економічне зростання демонструвало дуже прикрі від’ємні тенденції і склало, відповідно, -6,6% та -9,9%. То за підсумками 2016 року, нарешті, спостерігалось зростання у 1,5%. За даними міжнародної статистики, приріст промислового виробництва в Україні склав за підсумками 2016 року 2% [7]. Рівень безробіття у 2016 році у порівнянні з 2015 роком зріс з 9,1 до 10%.

Зубожіння населення країни призводить до відсутності накопичень і, як наслідок – внутрішніх інвестицій. Так у 2016 році інвестиції склали у структурі ВВП країни всього 13,8%. При високому рівні податків, що дуже стримують розвиток підприємницької активності, державні витрати склали всього 20,3% від ВВП, також не стимулюючи економічного зростання.

Таблиця 4

Створення продукту та зайнятість робочої сили по сферах економіки
України (2016 р)

Сфера економіки	Частка у створенні ВВП, %	Частка у зайнятості робочої сили, %
-----------------	---------------------------	-------------------------------------

Сільське господарство	14,4	5,8
Промисловість	26,3	26,5
Сфера послуг	59,3	67,8

Складено автором на основі даних [7]

Таким чином, найбільш продуктивною в Україні залишається праця у сільському господарстві, найменш продуктивною – у сфері послуг. І це пов'язане, нажаль, не з перевагами сільгоспвиробництва, а із занепадом промисловості та неможливістю для населення оплачувати коштовні послуги.

Невтішними виглядають і результати, що демонструє Україна у співпраці із зовнішніми контрагентами. Так, у 2016 році імпорт країни переважав експорт (59,3 та 55,9%, відповідно). В товарній структурі експорту найбільшу частку складає сировина та товари неглибокої переробки: чорні та кольорові метали, хімічну продукцію, паливо і нафтопродукти, продовольство. Імпортуємо ми паливно-енергетичні ресурси, машини і обладнання, хімікати. Найбільшим торговим партнером залишається Російська Федерація, що вносить елемент невпевненості у подальші результати торгівлі [7].

Потужним негативним фактором для подальшого економічного зростання залишаються великі боргові зобов'язання. Загальна величина державного боргу країни сягає на кінець 2016 року 64,5 млрд. \$ і складається з внутрішнього боргу 23,8 млрд. \$ (36,9%), зовнішнього державного боргу 26,1 млрд. \$ (40,5%), та державних гарантій на 14,6 млрд. \$ (22,6%). Проте, у 2016 році відносна величина державного боргу зменшилась з 79,4% до 78,2% від ВВП країни. Нарешті було приборкано інфляцію, яка у 2015 році склала 48,7%, і майже досягла межі гіперінфляції, а у 2016 знизилась до майже прийнятних 13,5%.

Ще у 2014, році автори відзначали, що Україна залишилась єдиною країною в Європі, що не визначилась зі своїм «блоковим» статусом. На той час виділяли два напрями руху – Євросоюз або Митний союз (РФ). Сьогодні вибір зроблений і для досягнення кінцевої мети – підняття економіки України до рівня європейських держав, треба робити серйозні кроки, як-то реструктуризація промисловості і, перш за все, машинобудівного комплексу,

інституційна перебудова, впорядкування у всіх гілках влади, приборкання корупції. Вирішення цих системоутворюючих проблем дозволить, нарешті, перейти до впевненого економічного зростання та покинути групу країн, що розвиваються.

Висновки. Як довів проведений аналіз, Україна протягом усіх років незалежності поступово втрачала свої позиції на світовій економічній арені. Світове співтовариство на початку 90-х років виокремило спеціальну групу так званих «перехідних економік» – національних економік, які мали б визначити у подальші роки, чи подолають вони економічні проблеми і перейдуть в групу економічно розвинутих країн, чи відкотяться назад й стануть економіками, що розвиваються. Нажаль, Україна не змогла використати свої величезні на той час можливості. Наявний на початку років незалежності у 90-ті роки значний ресурсно-економічний потенціал у великій мірі був розкрадений та вивезений за кордон, або марно витрачений на економічно не доцільні вкладення фінансових ресурсів в середині країни у неприбуткові активи. Це призвело до того, що станом на кінець 2016 року Україна демонструє основні макроекономічні результати гірші за більшість інших пострадянських країн, посідаючи одинадцяте з п'ятнадцяти місць за величиною ВВП на душу населення. Не зважаючи на те, що індекс людського розвитку поки що фіксується на високому рівні, можна стверджувати що на сьогодні Україна вже впевнено і надовго входить в групу країн, що розвиваються.

Джерела і література

1. Воронкова В.Г. Місце і роль України в глобалізаційних процесах сучасності // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2009. – Вип. 37. – С. 16-32
2. Погорлецкий, А.И. Экономика зарубежных стран: учебник/ А.И. Погорлецкий. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 492с.
3. Радева М.М. Україна в глобальній економіці: виклики і можливості // Економіка та держава, 2012. – № 3. – С. 8-11

4. Радзієвська С.О. Глобальні економічні процеси та Україна // Міжнародна економічна політика, 2014. – № 1 (20). – С. 80-104
5. Ходжаян А.О. Позиціонування України в глобальній економіці // The Economic Messenger of the NMU, 2009. – № 2. – С. 66-72
6. Хомутовська І.І. Українська РСР у світовому господарстві (1985-1991 рр.) // Наукові праці. Історія, 2016. – Випуск 262, (Том 274). – С. 32-36
7. Центральне Розвідувальне Управління [Електронний ресурс] – Режим доступа: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>
8. Юрчишин В. Україна: від кризи до кризи // Центр Разумкова. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://old.razumkov.org.ua/upload/1410787033_file.pdf
9. Development and globalization facts and figures 2016 / [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://stats.unctad.org/Dgff2016/>